

PEDAGOGIK JARAYONDAGI NEVROZLAR KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR MISOLIDA

**Muslimaxon Ibrohimova
Qo'qon universiteti talabasi,
Nargizaxon Usmonova
Qo'qon universiteti Ta'lím kafedrasi o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu tezisda nevro'z , pedagogik jarayonlar va ushbu jarayonlarda kichik maktab yoshidagi o'qivchilarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nevro'zlar va ularning yechimlari haqida ma'lumotlar berilgan. Shu bilan birligida kichik maktab yosh davridagi bolalarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nevro'z holatlarining o'rganilishiga doir tadqiqotlar va ularning statistik tahlillari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy-psixologik tayyorgarlik, nevroz, irsiy, xulq-atvor dezadaptasiyasi, matabgacha yosh davri, kichik maktab yosh davri, affektiv qo'zg'aluvchanlik sindromi, pubertat davri, xulq-atvor buzilishlari va mayllar tormozlanishi.

Kirish. Bugungi rivojlanayotgan O'zbekistonimizning qolaversa , har bir davlatning ham buyuk kelajagi bu bilimli, yuksak ilmiy salohiyatga ega bo'lgan yoshlari hisoblanadi. Yoshlarning qanchalik ilmiy salohiyatga ega bo'lishida kichik maktab yosh muhim davr hisoblanadi. Sababi kelajagi buyuk o'zbekistonimizning ertasi hisobalandigan yoshlarning bilim dunyosiga ilk qadamlari aynan mana shu davrdan boshlab qo'yiladi. Quyosh kabi dunyoni yorituvchi bilimlar dunyosining eshididan aynan mana shu davrda o'tadilar. Va yana shuningdek bolalar psixikasida yuz beradigan eng asosiy jarayonlar kichik maktab yosh davrlariga to'g'ri keladi. Shu sabab ham bu davrni eng muhim davrlardan biri deya bemalol ayta olishimiz mumkin.

So'zimizni "Nevroz" atamasiga tushuncha berishdan boshlasak, atama 1790-yillardan boshlab juda faol qo'llanib kelinayotgan atama hisoblanadi. Ayniqsa bu mashhurlikka o'zining butun psixoanaliz izlanishlarini shu asosida qurgan Zigmund Freydning yengil qo'li sabab bo'lgan deyish mumkin. XX asr psixiatr va psixoterapevtlari vahima oshishi, fobiylar, jazava, kuchli tushkunlik bilan aloqador bo'lgan turli xildagi psixik, hissiy-emotsional va jismoniy holatlarni ushbu so'z bilan ifodalashgan.

Horij olimlari tadqiqotlarida, ta'limumning ijtimoiy- pedagogik omillari- maktab nevro'zları va xulq-atvor dezadaptasiyasining vujudaga kelishiga olib keluvchi maktab nizolariga katta psixogen ahamiyat berilmoqda. (Rege M., Рацюте - Бутинавичене С., Шашкова И.А.). O'quvchilarda kun va ta'lím rejimining buzilishi, ortiqcha ma'lumot bilan ko'milish va o'zlashtira olmaslik oqibatida kasallanish holatlari o'r ganildi. (Zedler E., Arnold I., Ammann R.)

Bolaning maktabda muvaffaqiyatli o'qishi ko'p jihatdan ularning maktabga tayyorgarlik darajalariga bog'liq. Bola avvalo maktabga jismoniy jihatdan tayyor bo'lishi kerak, 6 yoshli bolalarning anatomik fiziologik rivojlanishi o'ziga xos tarzda kechadi. Bu yoshda bola organizmi jadal rivojlariadi. Bolaning og'irligi oyiga 150 dan 200 gacha bo'yи esa 0,5 sm gacha ko'payadi. 6 yoshli bolalar turli tezliklarda, tez va yengil yugura oladilar. Ular sakrash, konkida yugurish, chang'ida uchish, suzish singari harakatlarni ham bemalol bajarishlari mumkin. Musiqa bo'yicha mashg'ulotlarda esa xilma-xil ritmik va plastik harakatlarni bajaradilar, turli mashqlarni aniq, tez, yengil va chaqqon bajara oladilar. Lekin shunday bo'lsada, bolani majburan yozishga o'rgatish hali barmoq muskullari to'liq rivojlanmaganligi sababli ularga ma'lum darajada zarar keltirishi, bolaning chirolyi yoza olmasligi esa, o'z-o'zidan bolani o'ziga nisbatan ishonchini yoki o'qishga nisbatan qiziqishini kamayishiga olib kelishi mumkin. Bolaning maktabda muvaffaqiyatli o'qishi nafaqat uning aqliy va jismoniy tayyorgarligi, balki

shaxsiy, ijtimoiy-psixologik tayyogarligiga ham bog'liq. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar o'rtog'ining salbiy xususiyatlariini ko'pchilik va begonalar o'rtasida bemalol ayta olish xususiyatiga ega bo'ladilar. Bu esa axloqi va odobi jihatidan tanqidga uchrayotgan bolaui o'rtoqlari jamosiga qo'shilishdan bosh tortishiga yoki umuman mакtabga kelishni istamasligiga sabab bo'lishi mumkin. Shu sabab bolani o'rtoqlari va ustozlari tomonidan tanqidga uchramaydigan darajada axloq-odob qoidalariga o'rgatish ahamiyati jihatidan kam bo'limgan axloqiy tayyorgarlik hisoblanadi. Bolani mакtabga irodaviy tayyorgarligi uni yangi kun tartibiga amal qilishida, dars jarayonida qunt bilan bilimlami o'zlashtirishida, uy vazifalarini bajarishida o'z yordamini ko'rsatadi. Mакtabga o'qish uchun kelayotgan bola yangi ijtimoiy mavqeini - turli majburiyatlarini va huquqlari bo'lgan va unga turli talablar qo'yiladigan - o'quvchi mavqeini olish uchun tayyor bo'lmog'i lozim, ushbu xohish va harakat bolaning mакtabda muvaffaqiyatli o'qishi uchun tabiiy ravishda asos bo'la oladi. Bola endi o'zini katta bo'lganini, mакtabgacha ta'lím tashkiloti tarbiyalanuvchisi emas, balki ma'lum bir majburiyatlarini bor o'quvchi bo'lishini anglashi, jiddiy faoliyat bilan shug'ullanayotganligini bilishi nihoyatda muhim. Bolaning mакtabga borishini istamasligi ham salbiy holat hisoblanadi. Mакtabga shaxsiy va ijtimoiy-psixologik tayyorgarlik bolalarda tengdoshlari, o'qituvchilari bilan munosabatga kirisha olish xususiyatini shakllantirishni ham o'z ichiga oladi.

Har bir bola bolalar jamoasiga qo'shila olishi, ular bilan hamkorlikda harakat qila olishi, ba'zi vaziyatlarda ularga yon bosib, boshqa vaziyatlarda yon bosmaslikka erisha olishi zarur. Ushbu xususiyatlar bolaning mакtabda yangi sharoitlarga tez moslasha olishini ta'minlab beradi. 6-7 yoshli bolalar o'qishidagi asosiy qiyinchilik shundaki, ko'pincha bu yoshdagi bolalar o'qituvchini uzoq vaqt davomida tinglay olmaydilar, o'quv harakatlariga uzoq vaqt o'z diqqatlarini qarata olmaydilar. Bunga sabab, shu yoshdagi bolalarda ixtiyoriy diqqatning rivojlanganligida emas, balki bolaning kattalar bilan muloqotga kirisha olish xususiyatiga ham bog'liq. Chunki, shu xususiyati rivojlangan bolalar erkin muloqotga kirisha o'ladilar, o'zlarini qiziqtirgan narsalar haqida so'ray oladilar. Natijada ularning o'qishga bo'lgan qiziqishlari ortadi va o'qituvchi gapi rayotgan narsalarni diqqat bilan uzoq vaqt eshita oladilar. Demak, bolaning mакtabga tez moslashishi va muvaffaqiyatli o'qishida shaxsiy va ijtimoiy-psixologik tayyorgarligining ham ahamiyati juda katta. Mакtabga borish bolaning hayotida juda katta voqeadir. Maktab hayoti bolalarga yangi bir dunyonи ochib beradi, mакtab davrida bolaning asosiy faoliyatlarini o'zgaradi. Endi bolaning asosiy faoliyatlarini, asosiy vazifasi va ijtimoiy burchi o'qish bo'lib qoladi. 6-7 yoshli bolalar uchun yangi faoliyati bo'lgan o'qish ulardan yangi sifat, yangi xususiyatlarga ega bo'lishlarini talab etadi. O'qish faoliyati uchun bolalarda barqaror diqqat, o'tkir zehn, mustaqillik, ishchanlik va batartiblik xislatlari bo'lishi kerak. Shuni ham nazarda tutish kerakki, bola mакtabga o'tishi bolaning mакtabda o'qishga tayyorligi shaxsning ijtimoiy yetuklik bosqichlaridan biridir. Lekin ijtimoiy taraqqiyotning bunday yetuklik bosqichiga bola o'z-o'zidan ko'tarilmaydi. Uni bu bosqichga mакtabgacha ta'lím tashkilotidagi va oiladagi butun ta'lím-tarbiya ishi ko'taradi.

AQSH lik bir qator tadqiqotchilar bolalarda qorquv va vahima (havotir) nevrozlarini orasidagi o'zaro aloqa mavjudligini takidlashmoqda. Ayniqsa bolaning nevrotik ta'sirga tushishini psixologik kasallikni kechirayotgan onaga bog'laydilar. (Буторина Н.Е., Iandau R.). Bizning olimalarimizdan biri, A.I.Zaxarova klinik ishida bolalardagi chegara psixik kasalliklar bilan psixik salomatlik doirasidan chetga chiqmaydigan ota-onasi va ota-bobolarning harakterologik xususiyatlari orasidagi o'zaro bog'liqlik mavjudligi to'g'risidagi ma'lumotlar muhim hisoblanadi. Unda yozilishicha, barcha avlodlar orqali o'quvchi shaxslararo munosabatlar tajribasi patogen psixik jarohotlovchi omil bo'lishi mumkin. O'xshash nevrotik va xarakterologik alomatlar ko'pincha tadqiq etilgan uch irsiy avlodning barchasida belgilanadi. Shubhasizki, bu yerda ham biologik (irsiy), ham mikroijtimoiy(tarbiya)

omillarining o'zaro ta'sirlashuvi mavjud. Yuqorida sanab o'tilgan muhit individual reaktivlik, yosh va jins omillarining o'zaro ta'siri Moskavaning ikkita tumanidagi 14 yoshgacha guruhlari farqlarning ishonchlilik kofitsiyenti, ekstensiv ko'rsatgichlarni hisoblash metodikasi, metodikalaridan foydalanib hisoblab chiqildi. Nevrotik kasalliklar va xulq-atvor buzilishlari tarqalganligini tadqiq etish yosh va jins bilan bog'liqligini ko'rsatdi. Eng ko'p kasalliklar kichik maktab yoshi, davrlarida aniqlandi. Bundan tashqari, patoxarakterologik va nevrotik buzilishlar asosan maktabgacha yosh davriga nisbatan kichik maktab yoshida ko'p uchrashi to'g'risida ma'lumotlar olindi. Maktabgacha va ayniqsa kichik maktab yosh davrida motorikaning nevrotik va nevrozga o'xshash kasalliklarning o'sish chastotasi – 45 %, bu esa harakat analizatori tizimining shakillanishi bilan bog'liq. Xulq-atvor buzilishlari ham, kasallik klinik xususiyatlarini ham yosh darajasi bilan bogliqligini aks ettirdi. Maktabgacha va ayniqsa, kichik maktab yosh davridagi psixopatiyaga o'xshash kasalliklar yuqori affektiv qo'zg'aluvchanlik sindromi 32 %, isterik shakildagi sindromi – 18 % va ketib qolishlar sindromi – 16 %ga ega edi. Pubertat davrida asosan yuqori affektiv qo'zg'aluvchanlik – 42 %, beqarorlik – 27 %, jinsiy yetilish suratining buzilishi bilan bog'liq xulq atvor buzilishlari va mayllari tormozlanishi – 12 % sindromlari aniqlandi.

Pedagog va psixologlarning olib borgan tadqiqotlari o'qishga bo'lgan qiziqishlaming paydo bo'lishi va rivojlanishining asosiy sharoitini ajratish imkonini beradi. Jumladan o'quv faoliyatni shunday tashkil etilish kerakki, bola unda faol ishtirok etshi, yangi bilimlarni mustaqil tarzda qidirish: va "topishi"ga intilishi, muammoli xarakterga ega bo'lgan savollarni yechishda o'quv faoliyati turli xil bo'lishi kerak. Bir xillikka ega bo'lgan materiallar va bir xil usullar bolani tez zeriktirib qo'yadi Bola berilayotgan materiallarning kerakliligi va ahamiyatligini tushunishi kerak. Yangi berilayotgan material ilgari o'zlashtirilgani bilan yaxshi bog'langan bo'lishi kerak. Yengil bo'lgan va o'ta murakkab material qiziqishni uyg'otmaydi. O'quv topshiriqlar bog'cha yoshidagi bolalar uchun qiyin, lekin imkoniyati yetadigan darajada bo'lishi kerak. Bolaning barcha yutuqlarini ijobjiy baholash lozim. Ijobiy baho bilishga nisbatan faollikni stimullahtiradi. O'quv materiallari yorqin va emotsiyonal bo'lishi kerak. A.P.Usovaning ta'kidlashicha, o'qitilayotgan materialni idrok qila olmaslik hodisasi harakatning usul va vositalarida o'ta osonlik usuliga asoslangan, ilgari ko'rsatilgan noto'g'ri tarbiyaviy ta'sirning asorati natijasidir.

Foydalanalgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Z.T.Nishanova, N.G.Kamilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova "Rivojlanish Psixologiyasi" Pedagogik Psixologiya
2. Q.Sodiqov S.H.Aripova G.A.Shahmurova. "Yosh Fiziologiy As I Va Gigiiena "
3. Z.Nishonova. "Psixogigena"
4. Z.T.Nishonova, G.K.Alimova. "Bolalar psixologiyasi va diagnostikasi".
5. <https://minikar.ru/uz/tests/diagnostika-i-korreksiya-otklonenii-shkolnikov-v-povedenii/>
6. <https://gigafox.ru/uz/vedenie-beremennosti/rabota-so-skazkami-v-nachalnoi-shkole-konspekt-uroka-po-literature-na-temu/>
7. <https://cyberleninka.ru/article/n/kichik-maktab-yoshidagi-o-quvchilar-shaxslararo-munosabatlarida-empatiyani-shakillantirish>